

Bölüm 24

MARDİN'DE TÜRK KARAKOYUNLULAR DÖNEMİ

Karakoyunlular kimdir.?

Kara Koyunlular Doğu Anadolu, Güney Kafkasya, Azerbaycan ve Kuzey Irak topraklarında egemenlik sürmüş Oğuz Türkleri'nin kurmuş olduğu bir devlettir.

Karakoyunlular, Alevi inançlı Oğuz Türkmen asıllı kavimler ittifakıdır. Karakoyunlu ulusunu meydana getiren unsurlar arasında Sa'adlu, Baharlu, Duharlu, Karamanlu, Alpavut, Cakirlu, Ayinlu, Bayramlu, Ağaçeri, Döğər ve Hacilu gibi oymaklar bulunmaktadır. Bayraklarında açıklanan damga Eski Sakalardan bu yana Hunların, Memlûklüler'in Selçuklular'ın, Moğol-Tatarların, kullandığı "Ejderha yüreği" veya "Yaşam Çiçeği" damgası vardı.

Karakoyunlu boyu 1284-1292 yılları arasında Türkistan'dan Fırat ve Dicle Nehirlerinin yukarı vadilerine yerleşmiştir. Konargöçer bir Türkmen aşireti olan Karakoyunlu'lar yazı Aladağ yaylalarında, kış aylarını ise Diyarbakır ve Fırat civarında geçirirlerdi.

Kösedağ Savaşı'ndan (1243) sonra Anadolu'ya egemen olmaya başlayan İlhanlılar'ın etkisinin azalmaya başladığı dönemlerde Karakoyunlu boyu en büyük ve nüfuslu kollarından Baharlu kolu reisi Bayram Hoca Celayirîler'e bağlı kalarak yöresel yönetimini kurmuştu.

Kardeşi Murad Hoca ise Celayirîler'in Musul Valisi'ydi. 1365'ten 1382'ye dek adı geçen bu devlete tâbi oldular.

Bayram Hoca'nın 1382 yılında ölümü üzerine yerine oğlu ya da kardeşinin oğlu olan Kara Muhammed aşiretin başına geçti.

1387 yılında Tebriz'i ele geçirmiş ancak burayı Timur'a terk etmek zorunda kaldıysa da ikinci defa burayı ele geçirdikten

sonra Berkuk adına hutbe okutarak Timur'a karşı Memlûklûler 'e itaat ettiğini göstermiştir.

Daha sonra Kara Yusuf Tebriz'i merkez yaparak oğlu Pir Budak ile birlikte hükümdarlığını ilan etti. Kara Yusuf'un oğluyla hükümdarlığını ilan etmesi Celayiriler ile arasının bozulmasına sebep olmuş ve 1410 yılında bir yaylak anlaşmazlığı nedeniyle aralarında savaş başlamıştır.

Karakoyunlular, Timur İmparatorluğu'nu kargaşadan çıkararak yeniden toparlamaya muvaffak olan Şahruh tarafından 1420'de tekrar yenilgiye uğratıldıysa da Şahruh'un dönüşünden Karakoyunlu hâkimi Kara İskender tekrar güçlenmiş ve Akkoyunlu Hâkimi Kara Yülük Osman Bey'i yenerek Doğu Anadolu'nun hâkimiyetini tamamen elde etmişti.

Karakoyunlu Kara Yusuf, Timur'un önünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğunun dördüncü padişahı Yıldırım Beyazıt'a sığınması. Yıldırım ile Timur arasında 1402 de meydana gelen Ankara Savaşı'na sebep oldu.¹

Karakoyunlular "Beylik" değildir. Merhum Yılmaz ÖZTUNA: "Karakoyunlular 15. Asırda 3 milyon km2 topraklara hükmeden Türk İmparatorluğudur, derken Karakoyunlu tarihini ilk defa yazan merhum Faruk SÜMER'de: "Van/Erciş merkez olmak üzere bütün İran, Irak, Azerbaycan, Kafkaslar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu yöneten Türk İmparatorluğudur" demektedirler.

¹ Artuklu Yayınları Batık Hazine "Mardin Halk Kültürü" Şekip YURTTAŞER ISBN 978-605-9827-21-8 S.23

almıştır.⁴

Son Karakoyunlu valisi Emir Nasırın Osmanlı hükümdarı II. Murad nezdindeki teşebbüsleri, Akkoyunlu istilasını durdurmağa yetmemiştir.⁵

Mardin Akkoyunluların eline geçtikten sonra da, bu defa Karakoyunluların Mardin'i tekrar ele geçirmeğe teşebbüs ettikleri, hatta Mardin doğumlu Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah zamanında kumandanlarından Rüstem Tarhan'ın Mardin havalisini yağma ettikten başka, 1451 de şehri işgal ettiği, fakat kaleyi düşüremediği bilinmektedir.⁶

Karakoyunlular hâkimiyet dönemi taht kavgalarının üst düzeyde olması bu hanedanın Mardin'de ancak yirmi üç yıl hüküm sürmesi ile son bulmuştur.

MARDİN DOĞUMLU KARAKOYUNLU CİHAN ŞAH

⁴ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.13

⁵ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.13

⁶ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.13

Karakoyunlu Devleti'nin hükümdarı kabul edilen Cihan Şah "Hakîkî" mahlasıyla şiirler söyleyerek sanatçı Türk sultanları arasındaki yerini almıştır. Dr. Muhsin Macit tarafından "Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah ve Türkçe Şiirleri" adlı bir eser yayımlandı. Macit'in bu eseri Cihan Şah hakkında yapılan ilk monografidir.

Karakoyunlular hakkında çok az kaynak bulunmasına rağmen Macit, Hakîkî'nin (Cihan Şah mahlası) dünya görüşü ve estetiğinin oluşmasında etkili olan dinî mistik oluşumları konunun sınırları içerisinde tasvir etmeye çalışmış, sanat hayatı açısından dönemin genel çerçevesini çizdikten sonra bu çerçeve'de Cihan Şah'ın yerini belirtmeye gayret etmiştir.

Ardından Cihan Şah'ın Hakîkî mahlasıyla yazdığı şiirlerini ihtiva eden divanın İstanbul ve Londra nüshalarını karşılaştırmak suretiyle şairin Türkçe şiirlerinin tenkitli metnini ortaya koymuştur. Yazar, önsözde Cihan Şah'ın şiirleri üzerinde iki sebepten dolayı çalıştığını söylüyor. Birincisi; İranlı ünlü şair Abdurrahman Cami'nin Hakîkî hakkındaki takdir ifadeleridir. İkincisi ise yazarın ikamet ettiği Van ve civarının Karakoyunlu sülalesinin tarih sahnesine çıktığı yer olmasıyla ilgilidir⁷.

Kaliteli bir kâğıda basılan bu eser, giriş kısmı hariç, iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, Karakoyunluların kültür ve sanat hayatına dair detaylı bilgiler verilmediğini vurgulayan Macit, bu Türk devletinin sanat hayatını kısaca özetler. Macit'e göre Karakoyunlu hükümdarları kültür ve sanata değer vermiş, ilim ve sanat erbabını himaye etmişlerdir. Karakoyunlu ve Akkoyunlular'dan günümüze az sayıda eser kalmıştır. Bu dönemden günümüze ulaşan en önemli eser Van-Erciş'teki Kadem Paşa Hatun Kümbeti'dir. Aynı şekilde nakış ve cilt sanatı da gelişmiş, Akkoyunlular'da yüksek bir

⁷ Muhsin Macit, Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe Şiirleri, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, 210 s.

özgünlük düzeyine ulaşmıştır.Karakoyunlu lardan bize ulaşan şiir sanatıyla alakalı eserlerin az olduğunu belirten Macit, bu hanedan içinde eseriyle günümüze kadar ulaşan tek ismin Cihan Şah olduğunu söyler.

Cihan Şah, Hakîkî mahlasıyla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerini bir divanda toplamıştır. Karakoyunlu sülalesinde Cihan Şah'dan başka İskender'in iki kızının, Arâyiş ve Şah Saray'ında şair olduğunu Muhsin Macit ifade etmektedir. O dönemdeki siyasî mücadelelere rağmen Herat ile Tebriz arasındaki kültürel ilişkiler devam etmiştir.

Karakoyunlu sultanlarının, âlim ve sanatkârları koruması, onların, siyasî iktidarlarını, himaye ettikleri sanatkârların eserleriyle pekiştirme geleneğini devam ettirdiklerini gösterir. Yazarın dikkat çektiği diğer bir husus, göçebe Türkmenler'in Karakoyunlu idarecileriyle Fars kökenli elit sanatkâr zümresi arasındaki ilişkilerin dönemin edebiyatındaki Fars etkisini izah etmek açısından önemli olmasıdır.

Muhsin Macit, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı devlet adamlarının siyasî bir tehdit oluşturmamak şartıyla tasavvufî muhitlerle kurdukları ilişkilerin Herat-Tebriz-İstanbul hattında Türk kültür ve edebiyatının gelişmesinde etkili olduğunu savunur. O halde bu geniş coğrafyada faaliyet gösteren Hurûfler, mistik tecrübeleriyle diğer sanatları olduğu gibi şiiri de derinden etkilemişlerdir.

Anadolu'dan bu muhitlere giden sûfî öğretinin kurallarını öğrenenlerin propagandaları, Anadolu ve Rumeli'de yetişen pek çok şairin şiirine tesir etmiştir. Macit, XVI. asırda bilhassa İran coğrafyasından Anadolu'ya göçler olduğu gibi merkez'i otoritenin sarsıldığı dönemlerde de Anadolu'dan Akkoyunlu ve Safevî merkezine doğru bir akışın olduğuna dikkat çeker. Bu sayede Osmanlı, Karakoyunlu veya Akkoyunlu devletlerinde himaye gören sanatkârlar yakın çevrelerini etkileyerek dönemlerinin anlayışlarına uygun üsluplar geliştirebilmişlerdir."Cihan Şah Kimdir?" başlıklı birinci bölümde, Cihan Şah'ın siyasî hayatı hakkında kısa bilgiler verildikten

sonra onun dinî hayatı hakkındaki çeşitli rivayetlere yer verilir. Macit, XV. yüzyılda Türkmenler arasında sünni-şii ayrımının çok net yapılmadığını ve dolayısıyla ünlü edebiyat tarihçisi Fuat Köprülü'nün Cihan Şah'ın Türkçe şiir yazmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak onu müfrit birşii olarak nitelendirmesine karşı çıkar. Cihan Şah'ın muhitinde bulunan sûfilerden bazılarının şii temayüllü, bazılarının da sünni temayüllü olması, onun sünni-şii ayrımı yapmadan bütün mutasavvıflarla iyi ilişkiler kurmak istediğini gösterir. Keza Karakoyunlu paralarında ilk dört halifenin adları ve Kelime-i Tevhid yazıldığı halde Cihan Şah'ın kardeşi İspend'in Bağdat hâkimliği sırasında "Oniki imam" adına hutbe okutup para bastırması hanedan mensuplarının şahsî davranışlarında tutarlı olmadıklarının delilidir.

Buna benzer olarak Cihanşah'ın Şii Safevi Tekkesinin Şeyhi Cüneyd'i, etrafında toplanan müritlerin çokluğundan rahatsızlık duyarak, Erdebil Tekkesinden uzaklaştırması onun siyasi duruma göre hareket ettiğini göstermektedir.

Macit, bütün bunlardan Cihan Şah'ın fıkıh ve kelam gibi İslâmî ilimlerden ziyade tasavvufun göçebe ruhuna uygun, gaza ruhunu kanatlandıran terbiyesinden geçmiş bir yorumu benimsediği sonucunu çıkarır. Bugüne değin Cihan Şah'ın hurûfîliğe meyli ve buna bağlı olarak şairliği üzerinde pek fazla durulmamıştır. Fakat bazı kaynaklar onun hurûfî olduğunu, bazıları da hurûfîleri Tebriz'den toplatarak öldürmesine dayanarak Cihan Şah'ın İslâmiyete hizmet ettiğini söylerler. Macit, Cihan Şah'ın Hurûfîlerin piri sayılan Fazlullah Hurûfî'nin kızı tarafından çıkarılan isyanı bastırdığını, Hurûfîlerin tarihinde en büyük katliamı yaptığını ancak onun Seyyid Nesimi'nin şiirleri vasıtasıyla hurûfîliği benimsediğini belirtir.

Cihan Şah'ın mahlas olarak kullandığı "Hakîkî" kelimesi, sûfî geleneğindeki dört kapıdan üçüncüsünü teşkil eden hakikat kavramıyla aynı köktendir. Şiirlerinde "derviş" ve "ehl-i tarik" olduğunu söyleyen, kendisini mürit ve geda olarak takdim eden Cihan

Şah'ın şiirlerinde fazl, fazl-ı hak, fazl-ı ilah ve cavidan kelimelerinden hareketle Fazlullah Hurûfî ve onun en önemli eseri olan Câvidânnâme'yi tanıdığını söylemek mümkündür.